

Kamil Szubart

Intensyfikacja stosunków niemiecko-ukraińskich w okresie od Szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie do „rewolucji godności”¹

Wstęp

Stosunki niemiecko-ukraińskie od początku powstania niepodległej Ukrainy w 1991 r. pozostają w cieniu stosunków niemiecko-rosyjskich. Szczególny nacisk na podkreślenie uprzywilejowanej roli Federacji Rosyjskiej w założeniach koncepcyjnych polityki zagranicznej Republiki Federalnej Niemiec był widoczny po objęciu rządów przez koalicję SPD-Zieloni (*Bündnis 90/Die Grünen*) w październiku 1998 r. Jednym z architektów zmodyfikowanej pod wpływem czasu i przestrzeni *Ostpolitik* kanclerza Willy Brandta w odniesieniu do Federacji Rosyjskiej i Ukrainy był Frank-Walter Steinmeier, jeden z najbliższych współpracowników kanclerza Gerharda Schrödera. Od 27 X 1998 r. Frank-Walter Steinmeier w koalicyjnym rządzie SPD-Zieloni pełnił najpierw funkcję koordynatora służb specjalnych (*Geheimdienst-Koordinator*), a następnie, po dymisji Bodo Hombacha 7 VII 1999 r., objął funkcję szefa Urzędu Kanclerskiego (*Der Chef des Bundeskanzleramtes*). Tym samym stał się jedną z najbardziej wpływowych osobistości niemieckiej polityki, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym.

¹ W literaturze przedmiotu i publikacjach prasowych w języku polskim, ukraińskim, angielskim i niemieckim można spotkać wiele określeń odnoszących się do wydarzeń na kijowskim Placu Niepodległości (Majdan Niezależności) od listopada 2013 r. do lutego 2014 r.: Euromajdan, Eurorewolucja, Rewolucja 2013 r., Ukraińska Wiosna. Ostatnie z określeń było przede wszystkim stosowane przez media anglojęzyczne analogicznie do określeń na wydarzenia w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie w 2011 r. *Euromaidan: Ukraine's Self-Organizing Revolution*, <http://www.worldaffairsjournal.org/article/euromaidan-ukraine%E2%80%99s-self-organizing-revolution> (19 V 2016).

Priorytetowe traktowanie Moskwy przez RFN kosztem pozostałych republik postsowieckich (*Russia First*)², w tym również Ukrainy, należy uznać za założenia o charakterze aksjologicznym obecne zarówno w latach 90. ubiegłego stulecia, jak również podczas pełnienia funkcji kanclerza przez Gerharda Schrödera i Angelę Merkel. Pierwszym impulsem do przewartościowania niemieckiej polityki zagranicznej względem Federacji Rosyjskiej i obszaru postsowieckiego był wybuch konfliktu rosyjsko-gruzińskiego w sierpniu 2008 r. Rosyjskie działania militarne skierowane zarówno wobec Gruzji, jak i Ukrainy od marca 2014 r. – dwóch republik postsowieckich, które przejawiają najsilniejsze tendencje integracyjne ze strukturami Europy Zachodniej (Unia Europejska), jak również obszaru transatlantyckiego (NATO), służą utrzymaniu obu państw w wyłącznej strefie wpływów Moskwy, po wewnętrznej stronie czerwonej linii sformułowanej przez byłego szefa rosyjskiej dyplomacji Andrieja Kozyriewa w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego stulecia³. To z kolei miało decydujący wpływ na rewizję niemieckiej *Ostpolitik*, od polityki życzeniowej w kontekście zbliżenia i pogłębienia współpracy i dialogu strategicznego z Federacją Rosyjską, również na poziomie wielonarodowym, tj. UE, do pragmatycznego podejścia *post factum* w stosunku do rosyjskiej aktywności na obszarze postsowieckim.

Efektom rosyjskiej akcji militarnej przeciwko Gruzji w 2008 r., poprzedzonej stanowczym wetem ze strony RFN i Francji na Szczycie NATO w Bukareszcie 2–4 IV 2008 r. w sprawie przyznania Gruzji i Ukrainie Planu Działań na Rzecz Członkostwa (*Membership Action Plan, MAP*)⁴, jak i trwających od początku 2014 r. działań rosyjskich na Krymie, była intensyfikacja dwustronnych relacji Berlina z Tbilisi i Kijowem. Spowodowało to, że pod wpływem użycia czynnika militarne go przez Moskwę, nastąpiło przewartościowanie niemieckiej polityki wschodniej, w ramach której wyłoniły się jej nowe i kluczowe elementy, a więc wspomniana już powyżej intensyfikacja stosunków dwustronnych pomiędzy RFN, Gruzją i Ukrainą.

W czasie trwania koalicji CDU/CSU-FDP, kiedy to wicekanclerzem i ministrem spraw zagranicznych był Guido Westerwelle, w warstwie programowej

² N. Blome, *Foreign Minister Steinmeier: 'Russia is Playing a Dangerous Game'*, <http://www.spiegel.de/international/europe/frank-walter-steinmeier-talks-about-the-ukraine-crisis-and-russia-a-966493.html> (21 V 2016).

³ R. Kagan, *New Europe, Old Russia*, „The Washington Post”, 6 II 2008, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/02/05/AR2008020502879.html> (25 V 2016); N. Lomagin, *Back to Empire? The New Foreign Policy in Russia*, „The Journal of the International Institute” 1996, vol. 3, issue 3, <http://quod.lib.umich.edu/j/jii/4750978.0003.310?view=text;rgn=main> (25 V 2016); więcej: M. Czajkowski, *Rosja w Europie. Polityka bezpieczeństwa europejskiego Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2003; A. Stent, *Deutschland und Russland im neuen Europa*, München 2000.

⁴ S. Erlanger, S.L. Myers, *NATO Allies Oppose Bush on Georgia and Ukraine*, http://www.nytimes.com/2008/04/03/world/europe/03nato.html?pagewanted=all&_r=0 (21 V 2016).

Berlin kontynuował kluczowe elementy wypracowane przez poprzednią koalicję CDU/CSU-SPD i ówczesnego szefa niemieckiej dyplomacji Franka-Waltera Steinmeiera. Priorytetowe traktowanie Rosji zostało ograniczone w związku z jej agresywnymi działaniami na Kaukazie Południowym i unijną inicjatywą współpracy skierowaną do państw postsowieckich – Partnerstwo Wschodnie. Momentem przełomowym w stosunkach bilateralnych pomiędzy Berlinem i Kijowem, jak również z całą UE, był Szczyt Partnerstwa Wschodniego w Wilnie jesienią 2013 r., który zapoczątkował sekwencję dynamicznych i zarazem gwałtownych wydarzeń, jakie doprowadziły do poważnego naruszenia suwerenności Ukrainy przez Federację Rosyjską oraz najpoważniejszego kryzysu bezpieczeństwa na Starym Kontynencie od chwili krwawej dekompozycji Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii w 1991 r.

Celem badawczym niniejszego artykułu jest ukazanie stosunków niemiecko-ukraińskich od listopada 2013 r. (Szczyt Partnerstwa Wschodniego w Wilnie) do lutego 2014 r. (krwawe walki uliczne w Kijowie), które doprowadziły do najpoważniejszego kryzysu politycznego od chwili powstania niepodległej Ukrainy, a następnie rosyjskiej agresji na Krym i wschodnią Ukrainę. Początek kryzysu zbiegł się również ze żmudnymi negocjacjami koalicyjnymi pomiędzy CDU/CSU i SPD po wyborach do Bundestagu 22 IX 2013 r. Pomimo że obie partie najszybciej znalazły konsensus w odniesieniu do zagadnień polityki zagranicznej, to pod wpływem dynamicznych wydarzeń na Ukrainie całkowitemu przededefiniowaniu musiała ulec polityka wschodnia RFN. Redefinicja musiała objąć zarówno stosunki bilateralne RFN-Ukraina i RFN-Federacja Rosyjska, jak również rolę w rozwiązaniu kryzysu całej UE, szczególnie jej kluczowego mechanizmu w postaci Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (*Common Security and Defence Policy, CSDP*), jak również uwzględnić postulaty kluczowych państw UE (Francja i Polska), zainteresowanych sytuacją wzdłuż wschodnich granic UE. Omawiane w niniejszym artykule niespełna trzy miesiące charakteryzowały się bardzo dużą dynamiką w stosunkach niemiecko-ukraińskich, czego przykładem były regularne wizyty w Kijowie szefów niemieckiej dyplomacji: Guido Westerwelle i Franka-Waltera Steinmeiera. Na użytek niniejszego artykułu za słuszne należy uznać powołanie się na tezę postawioną na łamach amerykańskiego miesięcznika „Foreign Affairs” w artykule Jakoba Mischke i Andreasa Umlanda *Germany’s New Ostpolitik*, która wskazuje, że od listopada 2013 r. do lutego 2014 r. nastąpił istotny zwrot strategiczny w niemieckiej polityce zagranicznej względem obszaru postsowieckiego⁵.

⁵ J. Mischke, A. Umland, *Germany’s New Ostpolitik*, „Foreign Affairs” 2014, no. 4, <https://www.foreignaffairs.com/articles/western-europe/2014-04-09/germanys-new-ostpolitik> (22 V 2016).

Reakcja RFN na fiasko szczytu w Wilnie i protesty społeczne w Kijowie

W dniu 21 XI 2013 r. ukraińskie władze oficjalnie poinformowały o wstrzymaniu przygotowań do podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE podczas Szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie, zaplanowanego na 28-29 XI 2013 r.⁶ Decyzja Kijowa wywołała falę rozczarowania w europejskich stolicach, w szczególności wśród państw wschodniej flanki UE i NATO, najaktywniej zaangażowanych w rozwijanie strategicznego dialogu z państwami byłego obszaru postradzieckiego. Reakcja Berlina na decyzję rządu w Kijowie była dość ambiwalentna. Od lutego 2010 r., a więc od chwili objęcia urzędu prezydenckiego przez Wiktora Janukowycza, Kijów podjął szereg działań, które pozwalały sądzić decydentom politycznym w Berlinie, że strona ukraińska jest na tyle zdeterminowana, aby ostatecznie sfinalizować umowę z Brukselą. M.in. 19 IX 2013 r. ukraińska Rada Najwyższa przyjęła kolejny pakiet tzw. ustaw europejskich, służących ujednoczeniu ukraińskiego ustawodawstwa w ramach standardów UE, które doprowadzały m.in. do zmian w ukraińskim kodeksie celnym poprzez dostosowanie poziomu cel do wytycznych Brukseli, czy też ustawę o egzekucji postanowień sądowych. Kilkanaście dni wcześniej, na początku września 2013 r. Rada Najwyższa wprowadziła zmiany do kodeksu karnego, łącząc – zgodnie ze wskazówkami Brukseli – warunki odbywania kar pozbawienia wolności. Drugim elementem było poddanie pod analizę ukraińskiego Trybunału Konstytucyjnego prezydenckiego projektu zmian w ustawie zasadniczej odnoszących się do niezależności sędziów w ramach trójpodziału władzy⁷. Powyższe przesłanki, wzmocnione poprzez poparcie ukraińskiego społeczeństwa, w szczególności ludzi młodych, dla zbliżenia z UE (według badań sondażowych GfK z początku listopada 2013 r., 45% Ukraińców opowiadało się za podpisaniem umowy stowarzyszeniowej z Brukselą, natomiast 14% za członkostwem w unii celnej)⁸, były dość dobrym prognostykiem przed wileńskim Szczytem. Tym większe rozczarowanie, szczególnie wśród niemieckiej opinii publicznej, wywołała decyzja Kijowa z 21 XI 2013 r.

Dzień później, 22 XI 2013 r. temat odejścia władz ukraińskich od negocjacyjnego stołu stał się tematem numer jeden w niemieckiej prasie. Wysokonakładowy „Frankfurter Allgemeine Zeitung” podkreślił, że UE nie zaoferowała wystarczającego wsparcia dla władz w Kijowie, odnosząc się bezpośrednio do perspektywy

⁶ „Regime Change” in Aktion: Der Euromaidan 2013/14, [w:] R. Lauterbach, *Bürgerkrieg in der Ukraine: Geschichte, Hintergründe, Beteiligte*, Berlin 2015, s. 83.

⁷ W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, „Analizy OSW”, 27 XI 2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie> (20 V 2016).

⁸ *Ibidem*.

budżetowej UE na lata 2014-2020, która przewidywała tylko nieznaczny wzrost nakładów z 12 do 13,7 mld EUR rocznie na całą inicjatywę Partnerstwa Wschodniego⁹. Z drugiej strony publicyści frankfurckiego dziennika podkreślali brak zaufania Brukseli oraz państw członkowskich UE, w tym RFN, do sprawującej władzę w Kijowie administracji prezydenta Wiktora Janukowycza i rządu Mykoły Azarowa. O braku zaufania, a nawet strasząc powrotem do sytuacji sprzed Pomarańczowej Rewolucji, donosiły również „Westdeutsche Zeitung”, „Märkische Zeitung” i berliński „Tagesspiegel”. Pierwszy z nich odniósł się nawet do selektywnego stosowania prawa wobec osób sprawujących w przeszłości najwyższe urzędy w państwie, co było ewidentnym zarzutem wobec śledztwa i procesu przeciwko byłej premier Julii Tymoszenko.

De facto była to pośrednia krytyka słabości ukraińskiego systemu prawnego, służącego zwalczaniu wrogów politycznych, pomimo deklarowanych reform i ujednoczenia ustawodawstwa zgodnie ze standardami obowiązującymi na obszarze UE¹⁰. W reakcjach niemieckiej prasy na decyzję Kijowa z 21 XI 2013 r. nie mogło również zabraknąć wątku rosyjskiego, odgrywającego kluczową rolę w wydarzeniach nad Dnieprem. Niemieckie media podkreślały szczególnie uzależnienie surowcowe Ukrainy od Moskwy. Zdecydowana większość niemieckich dzienników sugerowała brak „planu B” UE dla Ukrainy, który należałoby niezwłocznie implementować w celu zbalansowania rosyjskich wpływów nad Dnieprem, jak również kontynuowania dalszego dialogu z Ukrainą. O podtrzymaniu otwartych drzwi dla Kijowa mówiła również kanclerz Angela Merkel podczas konferencji prasowej w czasie pierwszego dnia spotkania w Wilnie 28 XI 2013 r., co świadczyło o przyjęciu przez Berlin i pozostałe stolice państw UE wyczekującej podstawy względem ukraińskich władz¹¹.

Z jednej strony decyzja Kijowa została potraktowana przez niemieckich decydentów politycznych jako kolejny element ukraińskiej „polityki wielowektorowości” w polityce zagranicznej, będącej analogią do rządów prezydenta Leonida Kuczmy¹², którą wspólnie starały się prowadzić oba ośrodki decyzyjne: prezydencki i rządowy. Z drugiej strony Berlin nie był w żaden sposób przygotowany na sekwencję wydarzeń, które wywołały jeden z najpoważniejszych kryzysów bezpieczeństwa na Starym Kontynencie. Drugim kluczowym elementem

⁹ *Gipfeltreffen in Vilnius: EU verbittet sich Einmischung Moskaus*, <http://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/gipfeltreffen-in-vilnius-eu-verbittet-sich-einmischung-moskaus-12686503.html> (21 V 2016).

¹⁰ C. von Salzen, *EU-Gipfel in Vilnius: Klare Worte, leere Hände*, <http://www.tagesspiegel.de/politik/eu-gipfel-in-vilnius-klare-worte-leere-haende/9150448.html> (21 V 2016).

¹¹ *Östliche Partnerschaft: Georgien und Moldau rücken näher an EU*, <http://www.bundesregierung.de/Content/Archiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/2013-11-29-oestliche-partnerschaft-vilinius.html> (21 V 2016).

¹² A. Eberhardt, *Polityka „wielowektorowości” Ukrainy a propozycja Europejskiej Polityki (ENP)*, „Biuletyn PISM” 2004, nr 22 (210), http://www.pism.pl/files/?id_plik=64 (22 VII 2015).

ambivalentnego podejścia niemieckiej dyplomacji do Ukrainy były wybory parlamentarne w Niemczech, które miały miejsce 22 XI 2013 r. Pomimo spektakularnego sukcesu CDU/CSU (41,5%), doprowadziły one do żmudnych negocjacji koalicyjnych z SPD (25,7%), co było *de facto* pokłosiem nieprzekroczenia 5% prognozy wyborczej przez dotychczasowego koalicjanta chadecji w latach 2009–2013, FDP (4,8%)¹³. Ostatecznie 27 XI 2013 r. została podpisana umowa koalicyjna pomiędzy CDU/CSU i SPD¹⁴, w której – pomimo żmudnych negocjacji w odniesieniu do spraw socjalnych i polityki wewnętrznej – na płaszczyźnie polityki zagranicznej koalicyjne partie najszybciej znalazły pole do konsensu, w tym również w odniesieniu do spraw wschodnich¹⁵. W dniu 17 XII 2013 r. teka ministra spraw zagranicznych RFN została powierzona Frankowi-Walterowi Steinmeierowi, dla którego było to drugie podejście do urzędu, biorąc pod uwagę jego pierwszą kadencję na fotelu szefa niemieckiej dyplomacji, która miała miejsce od 22 XI 2005 r. do 28 X 2009 r.¹⁶

W dniu 30 XI 2013 r. ukraińskie siły bezpieczeństwa podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych na bezpośredni rozkaz administracji prezydenta Wiktora Janukowycza zdecydowały się na siłowe usunięcie demonstrantów z Placu Niepodległości (Majdan Niezależności) w Kijowie, który od kilkunastu dni był okupowany przez zwolenników integracji europejskiej¹⁷. Akcja jednostek specjalnych milicji Berkut, sformowanych i wyszkolonych z myślą o tłumieniu zamieszek, diametralnie zmieniła sytuację polityczno-społeczną na Ukrainie, co w konsekwencji doprowadziło do krwawych zamieszek i ucieczki czołowych polityków ukraińskich z kraju na czele z prezydentem Wiktorem Janukowyczem i premierem Mykołą Azarowem. Wydarzenia na Placu Niepodległości były również szokiem dla Berlina, który w żadnym wypadku nie zakładał możliwości użycia siły względem protestujących przez władze w Kijowie i tak poważnych konsekwencji. W związku z zaostrzeniem się sytuacji i możliwością eskalacji przemocy, 4 XII 2013 r. na

¹³ *Wahl zum 18. Deutschen Bundestag*, http://www.bundeswahlleiter.de/de/bundestagswahlen/BTW_BUND_13/ (21 V 2016).

¹⁴ *Deutschlands Zukunft gestalten: Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf> (21 V 2016).

¹⁵ *Grosse Koalition: Was im Koalitionsvertrag stert, Seite 14/17: Außenpolitik und Sicherheitspolitik: Wenig Zukunftsweisendes*, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-11/koalitionsvertrag-beschluesse-ueberblick/seite-14> (21 V 2016).

¹⁶ Jednak w odróżnieniu od lat 2005–2009, kiedy to F.W. Steinmeier pełnił również funkcję wicekanclerza, co z kolei było swoistym elementem niemieckiej tradycji konstytucyjnej, że koalicyjny polityk pełniący funkcję szefa resortu spraw zagranicznych jest również wicekanclerzem, zdecydowano się na powierzenie tego stanowiska Sigmarowi Gabrielowi ministrowi gospodarki i technologii. F.R. Pftesch, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland von Adenauer zu Merkel*, Schwabach am Taunus, s. 215.

¹⁷ *Rozpędzono Majdan. Polskie MSZ przestrzega przed użyciem siły*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/990773,Rozpędzono-Majdan-Polskie-MSZ-przestrzega-przed-użyciem-sily> (21 V 2016).

kilkanaście dni przed odejściem ze stanowiska, do Kijowa zdecydował się udać szef niemieckiej dyplomacji Guido Westerwelle. Wyjazd na Ukrainę ministra Westerwelle to także odpowiedź na wewnątrzniemiecką krytykę ze strony opozycji o prowadzenie pasywnej polityki zagranicznej, szczególnie ze strony frakcji parlamentarnej Zielonych i ich eksperta parlamentarnego ds. polityki zagranicznej i praw człowieka Toma Koenigsa, wyrażoną na początku grudnia 2013 r.

Po drugie, w Kijowie 5-6 XII 2013 r. zaplanowano Radę Ministerialną OBWE, będącą podsumowaniem ukraińskiego Przewodnictwa w organizacji, które miało miejsce w 2013 r.¹⁸ W swoim przemówieniu wygłoszonym na forum Rady Ministerialnej OBWE, Guido Westerwelle po raz pierwszy dość wyraźnie wyartykułował zaniepokojenie RFN działaniami ukraińskich władz w celu spacyfikowania proeuropejskich protestantów w nocy z 30 XI na 1 XII 2013 r. Odnosił się równocześnie do moralnej odpowiedzialności Ukrainy przed całą społecznością OBWE w związku z pełnieniem przez nią Przewodnictwa w jej pracach. Drugim elementem, na które zwrócił uwagę szef niemieckiej dyplomacji, była konieczność unormowania sytuacji na północnym Kaukazie w związku z konfliktem rosyjsko-gruzińskim z sierpnia 2008 r. wraz z całym szeregiem jego konsekwencji dla regionu¹⁹.

Podczas pobytu w Kijowie minister Westerwelle nie tylko spotkał się z przedstawicielami ukraińskich władz, ale również udał się na Plac Niepodległości, gdzie oprowadzany przez liderów opozycji Witalija Kliczkę i Aresnija Jaceniuka spacerował wśród demonstrantów, co z kolei wywołało zdecydowaną reakcję Moskwy i krytykę ze strony premiera Dimitrija Miedwediewa. Szef rosyjskiego rządu stwierdził, że obecność szefa niemieckiej dyplomacji wśród protestantów można uznać za bezwzględne naruszenie suwerenności i próbę ingerencji w sprawy wewnętrzne państwa ukraińskiego²⁰.

Zaangażowanie w ukraiński kryzys przez państwa Trójkąta Weimarskiego

W dniu 17 XII 2013 r. Frank-Walter Steinmeier objął po raz drugi urząd szefa niemieckiej dyplomacji i wygłosił przemówienie do pracowników swojego resortu, w którym to zarysował główne kierunki niemieckiej polityki zagranicznej RFN. Pomimo wycofania się Kijowa z podpisania umowy stowarzyszeniowej

¹⁸ *OSCE Annual Report 2013*, <http://www.osce.org/secretariat/116947?download=true> (21 V 2016).

¹⁹ *Statement by H.E. Mr. Guido Westerwelle, Federal Minister for Foreign Affairs*, <http://www.osce.org/de/mc/109279> (21 V 2016).

²⁰ *Westerwelle ist gerührt, Steinmeier macht Außenpolitik*, <http://www.sueddeutsche.de/politik/amtsuebergabe-im-aussenministerium-westerwelle-ist-geruehrt-steinmeier-macht-aussenpolitik-1.1846216> (21 V 2016).

z UE, następnie brutalnej pacyfikacji protestujących, co z kolei scementowało siłę opozycji i rozlało falę protestów na inne miasta środkowej i zachodniej Ukrainy, zagadnienie obszaru postradzieckiego znalazło się w enumeratywnym wyliczeniu na miejscu czwartym, po stosunkach transatlantycznych, zagadnieniu niemieckiej kultury powściągliwości w kontekście użycia siły militarnej na arenie międzynarodowej, oraz wygaszaniu operacji ISAF w Afganistanie. W przemówieniu Steinmeiera znalazł się również polski akcent, w którym to nowy szef niemieckiego MSZ odniósł się do wywiadu prezydenta Bronisława Komorowskiego dla „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 28 XI 2013 r.²¹, określając politykę Warszawy względem Ukrainy jako znacznie bardziej dogłębną i dalekowzroczną, aniżeli wielu innych stolic państw członkowskich UE. Według niego stawało to Polskę w szeregu najbliższych przyjaciół ukraińskiego społeczeństwa²². Minister Frank-Walter Steinmeier nawiązał również do konieczności dalszego podtrzymania dialogu na linii Bruksela-Kijów, co mogłoby uchronić Ukrainę przed dalszą zapaścią ekonomiczną, a nawet bankructwem, biorąc pod uwagę trwającą od 2012 r. zapaść gospodarczą kraju, przejawiającą się spadkiem PKB, produkcji przemysłowej, eksportu, inwestycji i popytu na rynku wewnętrznym. Jednocześnie na koniec 2013 r. przypadł okres kolejnej spłaty zadłużenia zagranicznego przez Kijów w wysokości 10 mld USD, plus kolejne 8 mld USD w 2014 r., co z kolei doprowadziło do drastycznego obniżenia walutowych rezerw budżetowych z 32 do 20 mld USD²³.

W końcowej fazie przemówienia znalazło się odwołanie zarówno do twórcy *Ostpolitik* Willy Brandta, jak również wieloletniego ministra spraw zagranicznych w rządzie Helmuta Kohla, Hansa-Dietricha Genschera. Było to zatem bezpośrednią aluzją do polityki wschodniej RFN łączącej w sobie zarówno zmodyfikowaną wersję *Ostpolitik*, jak również wartości reprezentowane przez chadecję i liberałów z FDP²⁴. Przemówienie z grudnia 2013 r. było znacznie bogatsze w warstwie merytorycznej w odróżnieniu od analogicznego przemówienia z 23 XI 2005 r., gdzie pierwszoplanową rolę odgrywały zagadnienia irańskiego programu nuklearnego, odbudowy Iraku i Afganistanu oraz zwalczania islamskiego ekstremizmu,

²¹ Bronisław Komorowski im Gespräch: „EU muss die Tür für die Ukraine offen halten“, <http://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/bronislaw-komorowski-im-gespraech-eu-muss-die-tuer-fuer-die-ukraine-offen-halten-12686013.html> (21 V 2016).

²² Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier bei der Amtsübergabe im Auswärtigen Amt am 17. Dezember 2013, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Reden/2013/131217-BM_Antrittsrede.html (21 V 2016).

²³ T. Iwański, *Określ na mieliznie. Pogłębiające się problemy ukraińskiej gospodarki*, „Komentarze OSW”, 16 VI 2015, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-06-16/okretna-mieliznie-poglebiajace-sie-problemy-ukrainskiej> (21 V 2016).

²⁴ Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier bei der Amtsübergabe im Auswärtigen Amt am 17. Dezember 2013, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Reden/2013/131217-BM_Antrittsrede.html (21 V 2016).

całkowicie pomijając wątek Europy Wschodniej, co zostało dopiero rozwinięte w późniejszych dokumentach programowych, które wyróżniały dwa kluczowe elementy polityki wschodniej RFN: wzmocnioną Europejską Politykę Sąsiedztwa w ramach tzw. koncepcji „Plus”, skierowaną do unijnych sąsiadów z obszaru byłego ZSRS z wyjątkiem Federacji Rosyjskiej, której z kolei przyznano priorytetowe miejsce we współpracy z UE²⁵.

Poddając głębszej analizie oba przemówienia, będące niepisaną tradycją w ramach niemieckiego resortu spraw zagranicznych, gdzie ustępujący minister jakoby przekazuje urząd swojemu następcy, różnica nie wynika tylko z głębi merytorycznej obu przemówień, ale również z wersji aksjologicznej, w ramach której widać znaczne różnice pomiędzy pierwszą, a drugą kadencją Franka-Waltera Steinmeiera na fotelu szefa niemieckiej dyplomacji. Pomimo podkreślenia konieczności dialogu z Moskwą jako najpoważniejszym graczem w regionie, który równolegle generuje realne zagrożenie, łącznie z projekcją siły militarnej w stosunku do sąsiadów dysponujących nieporównywalnie mniejszym potencjałem, przemówienie zawierało trzeźwe i zdroworozsądkowe spojrzenie na kwestie potencjalnej skuteczności dotychczasowego podejścia do Federacji Rosyjskiej.

Zarówno minister Frank-Walter Steinmeier, jak również kanclerz A. Merkel, przyjęły pozycję wyczekującą, w pierwszej kolejności zakładając powrót Ukrainy do negocjacji na początku 2014 r., o czym mogły świadczyć słowa samego prezydenta Wiktora Janukowycza, który stwierdził, że Ukraina jest zainteresowana wyłącznie „ludzkimi warunkami” umowy stowarzyszeniowej z UE, dlatego też jej kształt zaproponowany przed Szczytem w Wilnie nie mógł w żaden sposób zostać zaakceptowany przez stronę ukraińską²⁶. Również okres świąteczno-noworoczny 2013 r., który przypadł na okres powstania koalicji CDU/CSU-SPD, nie sprzyjał podejmowaniu wzmoczonej akcji dyplomatycznej ze strony RFN, czego najlepszym przykładem były nominacje na rzeczników obu partii ds. polityki zagranicznej, członków Komisji Spraw Zagranicznych Bundestagu (*Auswärtiger Ausschuss*), czy też na stanowisko koordynatora Rządu Federalnego ds. Kontaktów z Rosją, Azją Środkową i Krajami Partnerstwa Wschodniego (*Koordinator für die zwischengesellschaftliche Zusammenarbeit mit Russland, Zentralasien und den Ländern der Östlichen Partnerschaft*), które nastąpiły dopiero na początku stycznia 2014 r.²⁷.

²⁵ Rede von Dr. Frank-Walter Steinmeier anlässlich der Amtsübernahme als Bundesaußenminister am 23. November 2005 in Berlin, <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Reden/Archiv/2005/051123-SteinmeierAmtsuebernahme.html> (22 V 2016); E. Lohse, M. Wehner, *Rosenkrieg: Die große Koalition 2005–2009*, Köln 2009, s. 150–155.

²⁶ T. Bielecki, *Janukowycz zapowiada, że Ukraina planuje w przyszłości podpisanie umowy z UE*, http://wyborcza.pl/1,76842,15043436,Janukowycz_zapowiada__ze_Ukraina_planuje_w_przyszlosci.html (22 VI 2016).

²⁷ L. Fix, A. Gawrich, *Niemiecka polityka zagraniczna a rewolucja na Ukrainie*, „Biuletyn Niemiecki. Centrum Stosunków Międzynarodowych” 2014, nr 46, s. 3.

Ostatnie stanowisko zostało powierzone Gernotowi Erlerowi²⁸, który dla wielu komentatorów, w tym dla redaktora naczelnego dziennika „Die Zeit” Jörga Lau, uosabiał kontynuację polityki SPD względem Moskwy w oparciu o koncepcję znaną z okresu sprawowania urzędu kanclerza przez Gerharda Schrödera²⁹.

W grudniu 2013 r. minister Frank-Walter Steinmeier odbył dwie podróże zagraniczne do kluczowych partnerów RFN w UE. W dniu 18 XII 2013 r. wraz z kanclerz Angelą Merkel przebywał w Paryżu³⁰, natomiast dzień później, 19 XII w Warszawie³¹. Celem obu wizyt było, po pierwsze, wypracowanie wspólnego stanowiska z Francją przed zaplanowanym na 19-20 XII 2013 r. Szczytem Rady Europejskiej w Brukseli, jak również próbą zainicjowania ożywienia w ramach Trójkąta Weimarskiego, co miało następnie niebagatelne znaczenie w czasie wspólnego wyjazdu trzech ministrów spraw zagranicznych do Kijowa 20 II 2014 r. W kontekście Rady Europejskiej, pomimo sygnałów płynących z wielu europejskich stolic, w tym z Warszawy, o poważnym kryzysie w Kijowie, zdecydowano się jednak utrzymać dotychczasową agendę spotkania, w której najważniejsze miejsce poświęcono rozmowom nad przyszłością Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE (*Common Security and Defence Policy, CSDP*)³². W kontekście obszaru postsowieckiego Rada Europejska wyraziła zadowolenie z podpisania umów stowarzyszeniowych z Mołdawią i Gruzją, jak również zadeklarowano podtrzymanie dialogu z Ukrainą i podpisanie analogicznego dokumentu w najbliższej przyszłości³³.

Pomimo zaostrzającej się sytuacji i wzrostu napięcia pomiędzy władzami w Kijowie i protestującymi w okresie grudzień 2013 r. – styczeń 2014 r. Berlin nadal kontynuował politykę wstrzeźliwości w stosunku do wydarzeń na Ukrainie, o czym świadczy wywiad ministra Franka-Waltera Steinmeiera dla tygodnika „Focus” z 27 I 2014 r., w którym szef niemieckiej dyplomacji podkreślił, że nadal w interesie RFN, ale również całej UE, leży utrzymanie bliskich relacji z Federacją Rosyjską (*Russia First*), co ma obopólne korzyści poprzez utrzymanie

²⁸ Gernot Erler w latach 2005–2009 sprawował funkcję ministra-sekretarza stanu w MSZ.

²⁹ J. Lau, *Steinmeier zur Russland-Politik, Tief im Osten, weit voraus*, <http://www.zeit.de/2014/51/frank-walter-steinmeier-russland-rede> (23 VI 2016).

³⁰ *Merkel und Steinmeier zu Besuch bei Hollande: „Kickstart“ für Beziehungen zu Paris*, <http://www.n-tv.de/politik/Kickstart-fuer-Beziehungen-zu-Paris-article11944001.html> (22 VI 2016).

³¹ *Szef niemieckiej dyplomacji Frank-Walter Steinmeier z wizytą w Polsce*, https://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/europa/stosunki_polsko_niemieckie/tytul_strony_3;-jsessionid=4DC2E19194A754E009D46DC1C4DA0C4A.cmsap4p?printMode=true (22 VI 2016).

³² S. Koziej, R. Formusewicz, *O potrzebie nowej strategii bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 4, <http://en.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/koziej.pdf> (23 VI 2016).

³³ *Konkluzje Rady Europejskiej, 19-20 XII 2013*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/Konkluzje%20RE%2019-20.12.13.pdf> (23 VI 2016).

stabilizacji i bezpieczeństwa, nie tylko na obszarze postsowieckim, ale również na innych ważnych dla UE i NATO obszarach, m.in. Afganistanie, Syrii, i negocjacje wokół irańskiego programu nuklearnego³⁴. W podobnym tonie zabrzmiało wystąpienie szefa niemieckiej dyplomacji na 50. Monachijskiej Konferencji Polityki Bezpieczeństwa 31 I – 2 II 2014 r. Aczkolwiek przemówienie Franka-Waltera Steinmeiera w Monachium zawierało również nowy element – krytykę braku gwarancji przestrzegania praw człowieka (szczególnie osób homoseksualnych) i swobód obywatelskich w Federacji Rosyjskiej³⁵. Pomimo wstrzeźliwości ze strony szefa niemieckiej dyplomacji w ocenie sytuacji politycznej na Ukrainie i skupieniu się na naruszeniach praw człowieka i swobód obywatelskich przez rosyjskie władze, Konferencja w Monachium była paradoksalnie pierwszym poważnym starciem w ocenie sytuacji politycznej na Ukrainie pomiędzy ministrem spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej Siergiejem Ławrowem a przedstawicielami UE – przewodniczącym Rady Europejskiej Hermanem van Rompuyem i amerykańskim sekretarzem stanu Johnem Kerry³⁶.

Całkowita zmiana niemieckiej percepcji w stosunku do wydarzeń na kijowskim Majdanie nastąpiła w wyniku kolejnej próby pacyfikacji protestujących przez Berkut, podjętej 18-19 II 2014 r., co skutkowało akcją dyplomatyczną ministrów spraw zagranicznych Trójkąta Weimarskiego: Franka-Waltera Steinmeiera, Radosława Sikorskiego i Laurenta Fabiusa w celu przerwania krwawych walk.

Wynegocjowany rozejm przez przedstawicieli Trójkąta Weimarskiego miał być wizytówką Unii Europejskiej i jej zdolności na płaszczyźnie zarządzania kryzysowego, zarówno na obszarze UE, jak i bliskiej zagranicy, w tym przypadku na obszarze Partnerstwa Wschodniego. Bez wątplenia trójstronna akcja, w której prym wiódł tandem polsko-niemiecki, biorąc pod uwagę wcześniejszy powrót do Paryża Laurenta Fabiusa, przyczyniła się do przerwania walk, aczkolwiek bilans starć wyniósł 99 zabitych i prawie 3 tys. rannych³⁷. Akcja dyplomatyczna szefów dyplomacji państw członkowskich Trójkąta Weimarskiego była dobrym prognostykiem na przyszłość, co z czasem okazało się dość niekorzystne dla Warszawy, która pod presją ze strony Moskwy znalazła się poza formatem rozmów w sprawie deeskalacji konfliktu w Donbasie. Podjęcie wspólnej akcji uwypukliło również słabości UE na płaszczyźnie Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony

³⁴ *Von Außenminister Frank-Walter Steinmeier: Ohne Russland geht es nicht*, „Focus Magazin“ 2014, nr 5, http://www.focus.de/politik/ausland/von-aussenminister-frank-walter-steinmeier-ohne-russland-geht-es-nicht_id_3569027.html (23 VI 2016).

³⁵ *Not without Russia!*, http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Interview/2014/140127-BM_Focus_MueSiKo.html?nn=388442 (23 VI 2016).

³⁶ *Munich Security Conference 2014*, <https://www.securityconference.de/en/activities/munich-security-conference/msc-2014/> (23 VI 2016).

³⁷ *Halya Coynash: High-ranking Berkut officer charged over Euromaidan killings*, <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/halya-coynash-high-ranking-berkut-officer-charged-over-euro-maidan-killings-392350.html> (25 VI 2016).

UE, pomimo eksponowania jej zasług przez trzech ministrów spraw zagranicznych podczas spotkania w Weimarze 31 III 2014 r.³⁸. Nastąpiło bowiem *de facto* scedowanie z poziomu transnarodowego (UE) na poziom narodowy (państwa członkowskie UE) działań z zakresu zarządzania kryzysowego, co w pełni zostało odzwierciedlone w kolejnych miesiącach, prowadząc do ukonstytuowania się formatu normandzkiego (Federacja Rosyjska, Francja, RFN i Ukraina) w wyniku fiaska rozmów w Genewie, w których UE była reprezentowana przez Wysoką Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa Catherine Ashton.

Zakończenie

Odmowa podpisania przez ukraińskie władze umowy stowarzyszeniowej z UE na Szczycie Partnerstwa Wschodniego w Wilnie wywołała sekwencję dynamicznych wydarzeń, które doprowadziły do jednego z najpoważniejszych kryzysów bezpieczeństwa na Starym Kontynencie. Wpłynęło to również na całą politykę wschodnią RFN, w szczególności w kontekście stosunków Berlina z Federacją Rosyjską i Ukrainą. Od listopada 2013 r. do marca 2014 r. RFN zintensyfikowała swoje stosunki dwustronne z Kijowem, jak również podjęła działania w ramach Trójkąta Weimarskiego w celu zapobieżenia dalszemu rozlewowi krwi, jak to miało miejsce podczas wizyty ministrów spraw zagranicznych RFN, Polski i Francji w Kijowie 20 II 2014 r. Podejmując akcję dyplomatyczną w Kijowie minister Frank-Walter Steinmeier bazował na swojej wcześniejszej bardzo dobrej współpracy z szefem polskiej dyplomacji Radosławem Sikorskim, która miała miejsce w latach 2007-2009.

Zintensyfikowanie działań Berlina w kontekście dwustronnych relacji z Kijowem doprowadziło do tego, że RFN stała się jednym z głównych podmiotów zaangażowanych w tworzenie nowej polityki wschodniej UE wobec Federacji Rosyjskiej, czego najlepszym przykładem było wprowadzenie pierwszego pakietu sankcji, które miało miejsce po rosyjskim referendum w sprawie przynależności Krymu w marcu 2014 r. Również po fiasku, w kwietniu 2014 r., rozmów w formacie genewskim, w których udział wzięli sekretarz stanu USA John Kerry, ministrowie spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej Siergiej Ławrow i Ukrainy Andrij Deszczyca oraz szefowa unijnej dyplomacji Catherine Ashton, Berlin stał się jednym z głównych rozgrywających w czterostronnych rozmowach w ramach tzw. formatu normandzkiego, który ukonstytuował się w czerwcu 2014 r. To z kolei wpłynęło na dalszy proces intensyfikacji stosunków dwustronnych pomiędzy RFN i Ukrainą.

³⁸ *Joint Statement on Ukraine of the Weimar Triangle Foreign Ministers Frank-Walter Steinmeier (Germany), Laurent Fabius (France), and Radoslaw Sikorski (Poland) in Weimar*, http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Meldungen/2014/140331_Gemeinsame_Erkl%C3%A4rung_zur_Ukraine.html (25 VI 2016).

Summary

Kamil Szubart

Enhancing the German-Ukrainian Relations in the years 2013-2014. From the 2013 Eastern Partnership Summit in Vilnius to the 2014 Ukrainian Revolution

The purpose of the paper is to show the most important dimensions which shaped the German-Ukrainian relations in the years 2013-2014. Since the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, the German-Ukrainian relations were strongly determined the German-Russian relations which were being seemed as a crucial cornerstone of the German foreign and security policy toward Eastern Europe in the 1990s and the early 2000s. The first signal for Germany to redefine its approach toward Russian Federation and other former Soviet republics was the 2008 Russo-Georgian War. However, a breaking moment was finally brought by the 2013 Eastern Partnership Summit in the Lithuanian capital city, Vilnius, where Ukraine unlikely decided to deny the ability to sign the EU association agreement. Afterwards, Ukraine and its nation faced one of the most dramatic moments in the whole Ukrainian history, when President Viktor Yanukovych and his government were removed from their post by protestors and parliament due to street riots in Kiev in February 2014. In March 2014, the Crimean Peninsula was seized by Russian troops and was carried out the referendum in order to join Crimea to Russian Federation. Since the 2013 Eastern Partnership in Vilnius, the German diplomacy has taken steps to intensify bilateral ties with the new government in Kiev in order to interrupt one of the most danger security crisis in Europe since the bloody dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

Kamil Szubart – mgr politologii oraz stosunków międzynarodowych, asystent w Instytucie Zachodnim im. Z. Wojciechowskiego w Poznaniu